

CINE A UCIS POZITIVISMUL LOGIC? DOSARUL UNUI AUTODENUNȚ: KARL R. POPPER

Constantin STOENESCU
Universitatea din București

In his book *Unended Quest – An Intellectual Autobiography*, Popper wrote that he has been ready to assume the responsibility for the so called death of logical positivism. Indeed, the relation between Popper and the Vienna Circle was a critical one, but we can ask and doubt, of course, if the criticism enlarged by Popper upon the positivistic topics was conclusive and mortal for them. This article casts a glance over the beginnings of the Vienna Circle and try to settle the Popper's role in the development of the debates inside the Circle, although Popper wasn't in fact a member of it. If the Circle assimilated partly some of the Popper's thoughts and insights and why Popper became an official opponent of the Circle are two matters which can be enlightened only through a closer examination of some topical connections, among them, two verificationistic issues, the problem of the demarcation criterion and the epistemic statute of basic propositions. After all, Popper neither replaced Wittgenstein as kind of influence upon the Circle, nor pulled down positivistic cornerstones.

Keywords: Criterion of demarcation, the Vienna Circle, Karl Popper.

“Toată lumea știe astăzi că pozitivismul logic este mort. Dar nimeni nu pare să fie de acord că ar fi cazul ca o întrebare să fie pusă – întrebarea *Cine este responsabil pentru aceasta?* sau, mai degrabă, *Cine a făcut-o?* Mă tem că trebuie să admit că această responsabilitate îmi revine.” scrie K.R. Popper în autobiografia sa intelectuală¹ asumându-și astfel o “crimă” fără premeditare, de vreme ce mărturisește că intenția sa a fost doar de a pune în evidență unele erori fundamentale, pornind de la ceea ce însuși Popper numește o critică a Cercului de la Viena din perspectiva propriilor lecturi kantiene.²

¹ K.R. Popper, *Unended Quest: An Intellectual Autobiography*; Open Court, La Salle, 1982, p. 88.

² Deși voi folosi în continuare, pe tot parcursul acestui studiu, expresia “pozitivism logic” pentru a denumi generic programul filosofic al Cercului de la Viena, o voi face din simplul motiv că Popper însuși prefera această etichetare și o utilizează în

Dacă lășăm la o parte semnificația metaforică a crimei intelectuale despre care vorbește Popper, rămâne întrebarea dacă, într-adevăr, critica făcută de acesta unora dintre ideile filosofice care au dat o identitate culturală bine conturată Cercului vienez a fost atât de puternică încât a determinat sau a contribuit la abandonarea, ca să nu zicem eșecul, programului filosofic exprimat prin binecunoscutul Manifest al Cercului de la Viena, intitulat *Conceptia științifică despre lume*.³ Încerc să ofer în continuare, în primul rând pe baza mărturiilor personale ale celor implicați, o reconstrucție deopotrivă istorică și sistematică a relațiilor ideatice dintre Karl Popper și membrii Cercului de la Viena. Cred că în acest fel voi putea să evaluez "autodenunțul" lui Popper și să formulez o ipoteză cu mari șanse de a fi susținută de faptele cunoscute cu privire la contribuția critică a lui Popper la evoluția filosofică a Cercului vienez.

Popper, după propria mărturisire,⁴ a auzit de Cercul de la Viena prin 1926 sau 1927, întâi dintr-un articol de ziar scris de Otto Neurath, apoi cu ocazia participării la o întâlnire a tinerilor social-democrați la care a fost prezent același Neurath. Popper îl cunoștea pe Neurath, mărturisirea îi aparține, încă din 1919 sau 1920, iar ocazia au reprezentat-o aceleași întâlniri politice ale tinerilor socialiști austrieci într-o perioadă în care mulți intelectuali se implicaseră în activitățile stângii politice. După ce a aflat despre activitățile Cercului și că există deja o literatură asociată acestuia, Popper a citit această literatură programatică, precum și unele dintre lucrările lui Ernst Mach. De asemenea, Popper citește *Tractatus*-ul lui Wittgenstein și lucrările publicate de Carnap până atunci. În ceea ce îl privește pe Hans Hahn, Popper audiase prelegerile acestuia pe când se afla la Universitate, în 1920. Popper a fost foarte impresionat de discursul de la catedra al lui Hahn, astfel încât ține să precizeze în autobiografia sa intelectuală că "prelegerile sale atingeau un grad de perfecțiune pe care nu l-am mai întâlnit niciodată".⁵

lucrările sale, iar nu pentru că aş vrea să sugerez continuitatea în raport cu o anumită tradiție filosofică. Personal, cred că denumirea "empirism logic" este mai potrivită pentru un asemenea scop.

³Deși ediția originală a acestui document nu indică nici un autor, se știe că versiunea publicată a fost rezultatul colaborării dintre Otto Neurath, Hans Hahn și Rudolf Carnap pornind de la un text scris de Neurath. De aceea, *Manifestul* este inclus uneori în diversele ediții ale operelor lui Neurath, așa cum ar fi volumul de referință *Empiricism and sociology* editat de Mario Neurath și Robert S. Cohen, apărut în 1973 la editura Reidel.

⁴ Vezi *Unended Quest; ed. cit.*, p. 80.

⁵ Ibidem, p. 40.

După aceste câteva lecturi, Popper a devenit interesat de programul filosofic al Cercului, iar întâlnirile anterioare cu unii dintre membrii acestui grup, deși avuseseră loc în alte împrejurări, erau pentru el garanții că în interiorul Cercului se întâmplă ceva important pentru filosofia vremii. Totuși, tânărul Popper nu se grabește să-i întâlnească. Prima persoană din Cerc întâlnită de Popper după ce acesta era la curent cu activitățile grupului a fost Edgar Zilsel. Apartenența lui Zilsel la Cerc este însă controversată.⁶ Atunci, dacă nu luăm în considerare această întâlnire cu Zilsel, primul membru întâlnit a fost V. Kraft. Este vorba despre câteva întâlniri în *Volksgarten*, un parc de lângă Universitatea vieneză, în timpul cărora, după cum își reamintește Popper,⁷ Kraft a fost dispus să asculte – mai atent decât o vor face alții ulterior – criticile lui Popper la adresa filosofiei Cercului și chiar ar fi fost șocat de predicția popperiană după care filosofia Cercului se va transforma într-o nouă formă de scolastică și vorbărie dacă își va urma concepția programatică după care sarcina filosofiei este “explicarea conceptelor”.

În 1928 sau 1929, memoria lui Popper nu este prea precisă, participă la un seminar al lui Carnap.⁸ Referitor la influența lui Carnap asupra sa, Popper va scrie despre *Logical Syntax*, carte apărută cu câteva luni înainte de *Logica cercetării*, că este “una dintre puținele cărți de filosofie ce pot fi caracterizate ca fiind cu adevărat de o importanță capitală”⁹ și apreciază că aceasta carte “marchează începutul unei revoluții în propria mea gândire filosofică”.¹⁰ Este dificil de evaluat această mărturisire a lui Popper. În *Logical Syntax*, Carnap dezvoltă metoda analizei logice a limbajului pornind de la distincția dintre limbajul obiect și metalimbaj, metoda care va deveni chiar modul uzual de abordare a teoriei științifice. Or, Popper nu a mers în direcția sugerată de Carnap. Dimpotrivă, Popper va aprecia ulterior că prin construcția unor

⁶ În timp ce V. Kraft (*The Vienna Circle*; Philosophical Library, New York, 1953, p. 4) îl menționează printre membri, Herbert Feigl scrie (*The Wiener Kreis in America*; în *Perspectives in American History*; The Charles Warren Center for Studies in American History, Harvard University, 1968, pp. 620-673) că Zilsel nu a fost un membru al Cercului în perioada glorioasă, a începuturilor programatice, dorind să rămână independent, dar că a devenit totuși membru după emigrarea lui Feigl însuși în Statele Unite.

⁷ Vezi *Unended Quest*; ed. cit., p. 82.

⁸ Vezi K.R. Popper, *Demarcația dintre știință și metafizică*; în *Conjecturi și infirmări. Creșterea cunoașterii științifice*; Trad. C. Stoescu & D. Stoianovici & F. Lobonț, Editura Trei, București, 2002, p. 329.

⁹ *Ibidem*, p. 347.

¹⁰ *Idem*.

modele ale limbajului științei se urmează o cale greșită deoarece se pierd din vedere cele mai importante probleme ale unei teorii a cunoașterii, și anume, cele legate de creșterea cunoașterii. În opinia lui Popper, pornind de la construirea limbajelor artificiale se ajunge la un model rudimentar și greșit al creșterii cunoașterii, “modelul unei grămezi de enunțuri de observație care crește continuu”.¹¹

În 1929 îl întâlnește pe Herbert Feigl care, spre deosebire de ceilalți, cum ar fi J. Kraft, Gomperz și V. Kraft, pe care îi mai întâlnește până atunci, îl incurajează să-și publice ideile. În timpul unei întâlniri de o noapte Feigl îi spune lui Popper că ideile sale sunt nu doar importante, ci revoluționare, și că ar trebui să le publice într-o carte.¹² La acest îndemn decisiv al lui Feigl, Popper începe, cel mai probabil în 1931, să scrie o carte despre două probleme – a inducției și a demarcației – și interpretările lor. Îi dă titlul *Die beiden Grundprobleme der Erkenntnis theorie*, o aluzie la titlul cărții lui Schopenhauer, *Die beiden Grundprobleme der Ethik*. Îl întâlnește apoi pe F. Waismann, care îl invită să-și prezinte ideile în grupurile-satelit formate în jurul Cercului de la Viena. Popper precizează în autobiografia sa că nu a fost niciodată invitat și nici nu a încercat să obțină o invitație la activitățile Cercului propriu-zis, adică la seminarul privat al lui Schlick de joi seara. Totuși, Popper recunoaște că o asemenea invitație ar fi fost o mare onoare pentru el și menționează că, dacă s-ar fi întâmplat așa ceva, nu crede că participarea la activitățile Cercului i-ar fi pus în pericol independența de gândire.¹³ Popper și-a prezentat pentru prima dată ideile din această carte membrilor Cercului în cadrul unei întâlniri care a avut loc în apartamentul lui Zilsel. Apoi a avut întâlniri personale cu numeroși membri și simpatizanți ai Cercului, între care Hans Hahn, Philipp Frank, Richard von Mises, fizicianul Hans Thirring, Karl Menger (care conducea colocviul matematicienilor din Cerc). La începutul anului 1932 a finalizat prima parte a cărții, concepută ca o critică a doctrinei Cercului. Cartea a fost citită și

¹¹ Vezi K.R. Popper, *Logica cercetării*; Trad. M. Flonta & Al. Surdu & E. Tivig, Editura Științifică și Enciclopedică, București, p. 64.

¹² Referiri la această întâlnire găsim în Feigl, *Wiener Kreis în America*; ed. cit., precum și în mai multe lucrări ale lui Popper, după cum urmează: *Unended Quest*; ed. cit., p. 82; *Conjecturi și infirmări*; ed. cit., p. 262 și urm., precum și nota 27 la p. 263 în ediția în limba engleză din 1963; *A Theorem of Truth Content*; în P.K. Feyerabend & G. Maxwell (eds.), *Mind, Matter and Method: Essays in Philosophy and Science in Honour of Herbert Feigl*; University of Minnesota Press, Minneapolis, 1966, pp. 343-353.

¹³ Vezi *Unended Quest*; ed. cit., nota 106, p. 212.

discutată de câțiva membri ai Cercului, mai întâi de Feigl, apoi de Carnap, Schlick, Frank, Hahn, Neurath, dar și de Gomperz.¹⁴

În vara anului 1932, Carnap, Feigl și Popper se întâlnesc în Tirol, unde își petrec împreună vacanța. Popper aduce cu el și manuscrisul primului volum din cartea sa, așa că ascensiunile montane devin un pretext pentru a discuta despre unele dintre întâmpinările critice formulate de Popper. La întoarcerea din vacanță, fără a mai aștepta finalizarea procesului anevoios al editării cărții, Carnap se grăbește să facă publică poziția lui Popper și o expune într-un articol apărut în același an în "Erkenntnis".¹⁵ În acest articol Carnap se ocupa de statutul epistemologic al așa-numitelor propoziții protocol care, în opinia reprezentanților Cercului, aveau rolul de fundament al cunoașterii. Carnap explică de ce procedura lui Popper, numită de Carnap "procedura B", este cea mai bună în teoria cunoașterii. Este vorba de procedura deductivă a testării enunțurilor, o procedură care ia în considerare toate enunțurile, chiar și enunțurile test, ca fiind atât ipoteze sau coniecturi cât și îmbibate de teorie (în sensul că nu este posibil un limbaj observațional pur care să conțină exclusiv termeni empirici și în care să înregistrăm observațiile empirice într-un mod absolut neutru, fără nici un angajament teoretic). În opinia lui Popper, cele scrise de Carnap în acest articol, precum și alte considerații ulterioare¹⁶ sunt dovezi în favoarea susținerii că Rudolf Carnap a aderat la punctul său de vedere, cel puțin în privința tezei testării deductive a teoriilor. După Popper, următorul pe lista celor care au împărtășit punctul său de vedere se afla Carl Hempel.¹⁷ Dar să nu anticipăm și să revenim la momentul publicării cărții lui Popper.

Schlick și Frank au acceptat cartea pentru publicare în 1933, dar editorul, Springer, a insistat ca lucrarea să fie scurtată. Versiunea finală, un extras din manuscrisul propus inițial, a fost rezultatul muncii unchiului lui Popper, Walter Schiff. Titlul dat de Popper a fost modificat în *Logica cercetării*.

După cum afirmă Popper, în *Logica cercetării* a intenționat să ofere o teorie a cunoașterii, și, în același timp, o cercetare asupra metodei.

¹⁴ Popper își reamintește de aceste întâlniri și în remarcile autobiografice din "Știința: coniecturi și infirmări", în vol. *Coniecturi și infirmări*; ed. cit., p. 59.

¹⁵ Vezi Rudolf Carnap, *Über Protokollsätze*; în "Erkenntnis", nr. 3, 1932, pp. 215-228.

¹⁶ Vezi, de exemplu, Rudolf Carnap, *Philosophy and Logical Syntax*; Kegan Paul, London, 1935, pp. 10-13, unde Carnap considera că verificarea este cel mai bine descrisă ca testare.

¹⁷ Vezi "Erkenntnis", nr. 5, 1935, în special pp. 249-254, unde Hempel descrie procedura testării deductive într-un mod care lasă să se înțeleagă acordul său pentru ideile lui Popper.

Combi-nația este posibilă deoarece Popper privește cunoașterea umană ca și cum ar consta din totalitatea teoriilor, ipotezelor și con-jecturilor noastre, ca un produs al activităților noastre intelectuale, iar nu ca o stare subiectivă a minții. Popper tratează ansamblul cunoștințelor ca un sistem de enunțuri pe care urmează să le supunem unei evaluări critice cu ajutorul metodei testării deductive. În acest sens, cunoașterea cuprinsă în enunțuri este ipotetică sau con-jecturala. Pe de altă parte, acest mod de a privi cunoașterea permite reformularea vechii probleme a inducției a lui Hume, care încetează să mai fie o problemă referitoare la opiniile noastre sau la raționalitatea opiniilor noastre și devine o problemă ce vizează relațiile dintre enunțuri singulare, înțelese ca descrieri ale evenimentelor sau faptelor observabile, și teorii universale. În această formă, problema inducției devine rezolvabilă: nu există inducție, pentru că teoriile universale nu sunt deductibile din enunțuri singulare.

Apariția *Logicii cercetării* nu a trecut neobservată. Cei mai mulți dintre contemporanii care erau apropiați Cercului de la Viena sau urmăreau activitățile acestuia de pe alte poziții filosofice, l-au luat pe Popper drept un pozitivist de nouă generație sau, în cel mai bun caz, dacă a fi pozitivist reprezintă un păcat filosofic, un dizident care a înlocuit verificabilitatea cu falsificabilitatea. Această plasare a lui Popper de către contemporanii săi printre pozitiviști sau în vecinătatea acestora a fost favorizată de câteva împrejurări. În primul rând, *Logica cercetării* a apărut într-o serie coordonată de Frank și Schlick unde publicau cu precădere membrii sau simpatizanții Cercului vienez, ceea ce i-a asigurat o etichetare filosofică imediată. Mai mult decât atât, în 1935 și în 1936 Popper a participat la Paris și, respectiv, la Copenhaga, la două congrese organizate de Cercul de la Viena. Pe de altă parte, aceleași evenimente sunt pentru Popper bune prilejuri de a-și întări dizidenta. Astfel, la Paris, se opune elaborării *Enciclopediei* așa cum o concepea Neurath, motiv pentru care acesta din urmă îl numește “opoziția oficială” a Cercului.¹⁸ La Copenhaga încearcă să arate că doctrina unității științei și a limbajului unic universal este incompatibilă cu teoria adevărului formulată de Tarski, afirmație față de care, în replică, același Neurath ar fi sugerat că teoria lui Tarski nu poate fi susținută.¹⁹ În fine, în diverse ocazii Popper nu a ezitat să își afirme admirația față de proiectul filosofic vienez, așa cum o va mărturisi mai târziu: “Probabil că ceea ce m-a atras cel mai mult

¹⁸ Precizarea îi aparține lui Popper și o găsim în nota 44 la articolul *Demarcația dintre știință și metafizică*; ed. cit., p. 372.

¹⁹ Și această informație i-o datorăm tot lui Popper, în același loc din articolul menționat la nota precedentă.

la Cercul de la Viena a fost *atitudinea științifică* sau, cum prefer să o numesc acum, *atitudinea rațională*.”²⁰ Această atitudine a fost exprimată cel mai bine de Carnap în ultimele trei paragrafe din prefața la prima ediție a cărții *Der logische Aufbau der Welt*. Carnap pledează pentru raționalitate și responsabilitate intelectuală, ne cere să învățăm din felul în care procedează oamenii de știință. După Popper, aceasta este o atitudine de tip iluminist, asociată puternic cu o opinie despre ce ar trebui să fie filosofia, iar în această privință apropierea sa de Cercul de la Viena nu poate fi pusă la îndoială. Pe de altă parte, punctual, Popper nu este de acord cu ideea lui Carnap după care ar trebui blamată pluralitatea sistemelor filosofice, iar metafizica ar trebui eliminată cu ajutorul metodei analizei logice a limbajului. În fine, reacțiile oficiale, exprimate prin recenzii, ale membrilor Cercului față de *Logica cercetării* au fost fie favorabile, ca în cazul lui Carnap și Hempel, fie critice, ca în cazul lui Neurath și Reichenbach, diferența explicabilă prin deosebirile de vederi dintre aceștia.²¹

Contactul personal al lui Popper cu unii dintre membrii Cercului de la Viena a durat până în 1936 sau 1937, când Popper a emigrat în Noua Zeelandă și a ocupat un post la Universitatea Cristchurch. A urmat o perioadă de circa douăzeci de ani în care Popper nu s-a mai referit la Cercul de la Viena în scrierile sale, cu excepția câtorva remarci critice la adresa lui Wittgenstein și Schlick în *Societatea deschisă și dusmanii ei*. Oricum, absența unor considerații cu privire la Cerc care să fi fost făcute în perioada menționată nu schimbă datele problemei pentru că, dacă într-adevăr pozitivismul logic a murit, acest lucru s-a întâmplat în perioada în care Popper coabita cu membrii Cercului, fără a fi el însuși unul dintre aceștia.²²

Din această istorie, relatată aici în amănuntele ei cele mai semnificative, rezultă fără putință de tăgadă că se poate vorbi despre o relație de influențare reciprocă între Popper și Cercul de la Viena. Dacă în acest dialog unele dintre teme au fost formulate de membrii Cercului, este evident pentru un cercetător onest ca așa-numita opoziție oficială internă manifestată de Popper a dus la modificarea unora dintre răspunsurile date inițial de membrii Cercului la aceste întrebări. O recunoaște unul dintre aceștia, Victor Kraft:

²⁰ Vezi *Unended Quest*; ed. cit., pp. 88-89.

²¹ În 1935, în numărul 5 din „*Erkenntnis*”, au apărut recenziile lui Carnap, Neurath și Reichenbach, iar doi ani mai târziu, în „*Deutsche Literaturzeitung*”, nr. 58, pp. 309-314, Hempel a publicat recenzia sa.

²² Referitor la eventuala sa apartenență la Cercul de la Viena, Popper mărturisește: „nu am avut niciodată norocul să mă număr printre membrii acestuia”. Vezi *Demarcația dintre știință și metafizică*; ed. cit., p. 372.

“Așa cum Popper se află într-o legătură strânsă, inextricabilă, cu dezvoltarea Cercului de la Viena, tot așa și Cercul a avut o importanță esențială pentru dezvoltarea sa.”²³ Dacă acceptăm că Cercul de la Viena a avut o anumită influență asupra dezvoltării filosofice a lui Karl Popper, trebuie subliniat de la bun început faptul că atunci când, la sfârșitul anilor 20, acesta a avut primele întâlniri cu unii dintre membrii Cercului, gândirea sa luase deja, ca să zic așa, un curs independent. Se știe ca Popper descoperise de unul singur, în toamna anului 1919, o problemă care avea, în opinia sa, o mare miză filosofică: în ce anume consta caracterul științific al unei teorii?²⁴ Drept răspuns, formulase încă de pe atunci, chiar dacă într-o versiune caracterizată mai târziu drept naivă de un popperian precum Imre Lakatos, criteriul falsificabilității.

Dacă relația dintre Popper și Cercul de la Viena nu este doar una de opoziție, ci presupune și un anumit acord cu privire la situarea pe aceeași baricadă a formulării răspunsurilor, atunci care au fost acele teme filosofice care i-au situat de aceeași parte? Care a fost, pentru a folosi o expresie a lui Victor Kraft, acel “fundament comun” al conturării disputei și al formulării răspunsurilor?²⁵ Dacă luăm în considerare preocupările dominante în cadrul Cercului de la Viena în perioada în care Popper este interesat de ce se întâmplă în acest grup de discuții filosofice,²⁶ precum și problema pe care el însuși o formulase în mod independent, atunci este clar că tema comună era aceea a fundamentului empiric al cunoașterii realității. Dacă Popper a contribuit la eșecul pozitivismului logic sau a fost chiar principalul său critic, atunci acesta trebuie să fi fost cadrul tematic în care s-au produs faptele.

Cealaltă temă fundamentală pentru Cerc, aceea a statutului logicii și matematicii, a intrat în vederile lui Popper mult mai târziu, după 1940, când

²³ Vezi Victor Kraft, *Popper and the Vienna Circle*; în P.A. Schilpp (ed.), *The Philosophy of Karl Popper*; La Salle, 1974, col. “The Library of Living Philosophers”, vol. 14, Book 1.

²⁴ Popper istorisește pe larg ce i s-a întâmplat în acel an, 1919, în *Știința: conjecturi și infirmări*; ed. cit., p. 51.

²⁵ Victor Kraft enunță astfel problema: “Dacă Popper a fost numit *oponentul* Cercului de la Viena, opoziția sa se bazează însă pe un fundament comun al conturării disputei. Nu erau doar întrebări comune la care se răspundea diferit, ci și o perspectivă comună cu privire la formularea răspunsurilor.” Vezi V. Kraft, *op. cit.*, p. 187.

²⁶ Același Victor Kraft argumentează pe larg în lucrarea sa *The Vienna Circle* (Philosophical Library, New York, 1953) în favoarea tezei că două teme sunt fundamentale pentru Cercul de la Viena: tema statutului logicii și matematicii și tema temeiului empiric al cunoașterii realității. Toate celelalte teme, inclusiv critica metafizicii, se originesc în modul în care se răspunde la cele două întrebări.

deja se putea spune că programul reducționist, așa cum fusese el conceput inițial, a eșuat.²⁷ Validitatea logicii și matematicii, independent de experiența, nu reprezintă pentru Popper o temă majoră de discuție în perioada în care caută formulări din ce în ce mai sofisticate, pornind de la ideea de clasa de falsificatori potențiali, pentru principiul falsificabilității. Ca urmare, dacă Popper a pus în evidență erori majore ale pozitivismului logic, acestea ar trebui să aibă legătură cu problema cunoașterii realității și a naturii științei empirice.

Popper, asemenea programului Cercului, corelează tema cunoașterii realității cu problema fundamentului empiric al cunoașterii. Din perspectiva acestei direcții de înaintare filosofică într-un orizont de întâmpinare și Popper este un empirist. Totuși, el critica empirismul excesiv al Cercului de la Viena și caută o soluție moderată, încercând să sublinieze importanța componentelor de tip raționalist ale cunoașterii. Așa cum am precizat și mai sus, Popper amintește în câteva contexte despre lecturile sale kantiene care i-ar fi influențat concepția asupra cunoașterii. Membrii Cercului, chiar și aceia care au apreciat favorabil contribuțiile din *Logica cercetării*, au taxat drept inconsecventă aceasta încercare a lui Popper de a nu părea un empirist. Semnificativă în acest sens este aprecierea lui Carnap din recenzia sa la *Logica cercetării*²⁸ după care Popper supralicitează deosebiriile dintre epistemologia sa și aceea a Cercului, când, de fapt, asemănările ar fi mult mai importante. De aceea, după Carnap, Popper riscă să pară un apriorist, dar, în realitate, el nu este deloc așa. Mai mult decât atât, în cele din urmă și Popper este un adversar al metafizicii speculative, deși, este drept, încearcă și în aceasta privința să pară diferit.

Probabil că tema care permite cel mai eficace demers comparativist între Popper și Cercul de la Viena este aceea a căutării unui criteriu de demarcație (delimitare) între știință și non-știință, între cunoașterea autentică și falsele pretenții de cunoaștere. Această problemă marchează începutul cercetărilor de factură epistemologică ale lui Popper.²⁹ El exprimă îndoieli cu privire la

²⁷ În *De ce calculele logicii și ale aritmeticii sunt aplicabile realității*, din 1946, publicat în *Conjecturi și infirmări*, Popper formulează un punct de vedere similar cu cel expus de Carnap în *Introduction to Semantics*, lucrare apărută în 1940. Logica și matematica nu conțin enunțuri descriptive, ci reguli de procedură, care pot fi bune, utile sau valoroase, aplicabile realității ca reguli ale unui limbaj analizabil nu doar sintactic, ci și semantic.

²⁸ În "Erkenntnis", nr. 5, 1935, p. 290 seq.

²⁹ "Problema care mă preocupă pe vremea aceea nu era nici *Când este o teorie adevărată?* și nici *Când este o teorie acceptabilă?* Problema era alta. Eu doream să disting

caracterul științific a trei teorii: teoria istoriei a lui Marx, psihanaliza lui Freud și psihologia individuală a lui Adler. Popper remarcă faptul că între aceste teorii și teoriile fizicii există un contrast puternic. Nu era vorba de adevărul și exactitatea lor, ci de aparenta lor putere explicativă, de faptul că ele puteau să explice practic orice eveniment din domeniul la care se refereau. După Popper, acesta era un indiciu că era ceva în neregulă cu aceste teorii. Și membrii Cercului de la Viena constataseră ceva asemănător și căutau un criteriu pe baza căruia să traseze o distincție între știință și non-știință. Dar această preocupare comună este, în același timp, sursa unei diferențe fundamentale de abordare: în timp ce Popper găsisese soluția pornind de la confirmarea teoriei generale a relativității de către observațiile din 1919 ale lui Eddington, formulând ceea ce am numit mai sus, cu o expresie care îi aparține lui Lakatos,³⁰ versiunea naivă a criteriului falsificabilității, membrii Cercului de la Viena urmau distincția lui Wittgenstein din *Tractatus Logico-Philosophicus* dintre propoziții cu sens și propoziții lipsite de sens și formulau un criteriu verifiționist al semnificației cognitive. Popper obiectează că pe baza acestui criteriu verifiționist de semnificație sunt eliminate nu doar propozițiile metafizicii, ci și enunțurile prin care exprimăm legile naturii, deoarece nici acestea nu pot fi verificate complet. De altfel, Popper însuși va încerca să atragă atenția asupra acestei diferențe de abordare, care duce și la rezultate diferite, arătând că în timp ce vienezii au formulat un criteriu verifiționist al sensului, criteriul sau falsificaționist funcționa ca un criteriu de demarcație.

Criteriul verifiționist al semnificației cognitive, așa cum a fost formulat inițial, în special de către Moritz Schlick, urmat îndeaproape de Friedrich Waismann, se baza pe presupuziția că putem decide pentru fiecare enunț dacă este adevărat sau fals. Decizia cu privire la adevărul unui enunț este luată prin testarea enunțului, test prin care aflăm dacă enunțul este sau nu în acord cu faptele experienței. Pe de altă parte, asumându-și presupuziția verificării complete, așa cum credeau că o găsesc formulată în *Tractatus*, vienezii au propus și o interpretare observațională a propozițiilor

între știința și pseudo-știința, cunoscând foarte bine că știința greșește deseori, în timp ce se poate întâmpla ca pseudo-știința să ajungă la adevăr” scrie Popper. Vezi *Conjecturi și infirmări*; ed. cit., p. 51.

³⁰ Vezi Imre Lakatos, *Falsification and the Methodology of Research Programmes*; în I. Lakatos & A. Musgrave (eds.), *Criticism and the Growth of Knowledge*; Cambridge University Press, Cambridge, 1970.

elementare.³¹ Ca empirist, Popper nu critica nici principiul testării și nici interpretarea observațională, ci atrage atenția asupra dificultăților la care ajungem dacă urmăm metoda de construcție din *Tractatus* și aplicăm criteriul verifiționist de semnificație. Astfel, propozițiile care exprimă legi ale naturii nu pot fi analizate ca o conjuncție de propoziții atomice deoarece o asemenea analiză ne-ar duce la concluzia paradoxală că sunt lipsite de semnificație cognitivă, că nu spun nimic despre lume.³² Atunci, după Popper, avem de ales: ori eliminăm propozițiile care exprimă legi ale naturii, ori considerăm inutilizabil criteriul verifiționist și îl înlocuim pe acesta din urmă cu un criteriu adecvat.

Construcția cunoașterii pornind de la presupuziția verificabilității totale este punctul de divergență, "opoziția fundamentală", pentru a folosi o expresie a lui Victor Kraft. Popper își întemeiază opoziția pe descoperirea unei asimetrii: un enunț universal poate fi infirmat dacă intră în contradicție cu un enunț despre un fapt individual, dar el nu poate fi verificat complet oricât de multă enunțuri despre fapte individuale l-ar susține. Prin urmare, verificarea unui enunț universal este logic imposibilă. Această critică echivalează cu o respingere radicală a inducției, criteriul verificabilității fiind, în interpretare popperiană, unul inductivist.³³ Enunțurile universale nu pot fi derivate logic din enunțuri singulare, ci ele sunt doar ipoteze, conjecturi, care nu pot fi niciodată verificate complet. Ele pot fi doar falsificate. Devine legitimă întrebarea: în ce fel a contribuit această teorie a lui Popper, care îl

³¹ Propozițiile elementare, atomice, ca părți fundamentale ale limbajului și cunoașterii, înfățișează "pictural" fapte elementare. Dacă în lume există faptul pe care propoziția îl simbolizează, – presupunând mai întâi că propoziția îndeplinește condiția sensului adică ea simbolizează un fapt posibil, un fapt care poate fi gândit – atunci propoziția este adevărată. Adevărul propozițiilor compuse este funcție de adevărul propozițiilor atomice componente. Prin urmare, adevărul sau falsitatea unei propoziții pot fi determinate complet. În tot acest demers este presupusă teoria adevărului corespondență, unde corespondența este înțeleasă ca izomorfism.

³² Schlick sesizează această dificultate și că admite legile naturii nu sunt enunțuri autentice, ci doar scheme de formare a unor enunțuri verificabile despre fapte: ele ar fi funcții propoziționale care devin propoziții cu semnificație printr-un fel de interpretare.

³³ Pentru a da cuvântul și celeilalte părți, trebuie spus că membrii Cercului nu au încercat nicidecum o revigorare a inductivismului. Dimpotrivă, pentru Schlick inducția era doar un proces psihologic de alegere, (*Vezi Uber das Fundament der Erkenntnis*; în "Erkenntnis", nr. 4, 1934), iar alți membri ai Cercului, între care și Kraft, au realizat o critică severă a inducției.)

situează în opoziție față de doctrina oficială inițială a vienezilor, la punerea în dificultate a programului filosofic al Cercului?

Consider că se poate susține că această critică întreprinsă de Popper este aceea care a dus în mod nemijlocit la renunțarea la cerința verificării complete și la modificarea concepției vienezilor despre validarea cunoașterii empirice. Astfel, Carnap a fost cel dintâi care a recunoscut: "Imposibilitatea verificării absolute a fost evidențiată și explicată în detaliu de Popper."³⁴ Carnap a preluat de la Popper ideea generală de testabilitate și a modificat criteriul verifiționist de semnificație. După Carnap, stabilirea semnificației cognitive depinde de limbaj și de regulile din limbaj: "O expresie a limbajului are înțeles în acest sens empirist dacă știm cum să o folosim atunci când vorbim despre fapte empirice, reale sau posibile."³⁵ Drept urmare, principiul empirist nu mai este enunțat sub forma unei aserțiuni de genul "Întreaga cunoaștere are un caracter empiric", ci în forma unei propuneri sau cerințe care constă în testabilitatea sau confirmabilitatea enunțului în locul verificării lui complete. Pe scurt, unii dintre membrii Cercului, în principal Carnap, au acceptat critica lui Popper la adresa principiului verificării și, sub influența acestei critici, l-au reformulat într-un sens mai slab. Alții, precum Neurath,³⁶ care a fost aproape întotdeauna împotriva propunerilor lui Popper, au respins falsificabilitatea fără a mai da însă o versiune întărită criteriului verificabilității, ceea ce echivalează totuși cu o acceptare tacită a importanței criticii popperiene.³⁷

³⁴Vezi R. Carnap, *Testability and Meaning*, 1; în "Philosophy of Science", nr. 3, 1936, p. 426.

³⁵Vezi R. Carnap, "Erkenntnis", nr. 4, 1934.

³⁶Neurath a reacționat în tonul ce-i era specific, adică virulent, la criticile formulate de Popper și a respins teza falsificaționistă numind-o pseudo-raționalism. Vezi îndeosebi articolul *Pseudorationalismus der Falsifikation*; în "Erkenntnis", nr. 5, 1935.

³⁷În autobiografia sa intelectuală Popper rememorează într-un paragraf această schimbare din mers a concepției vienezilor. Îl redăm în continuare și pentru savoarea lui polemică: "Vienzii căutau un criteriu de demarcație nu atât între știința și pseudoștiința, cât între știință și metafizică. Ei încercau să găsească un criteriu care să transforme metafizica în nonsens, în vorbărie goală, iar un asemenea criteriu ducea la încurături, deoarece ideile metafizice premerg deseori celor științifice. În al doilea rând, demarcația pe baza lipsei de sens doar mută problema. După cum a recunoscut Cercul, a apărut nevoia unui alt criteriu, unul care să deosebească între înțeles și lipsa de înțeles. Drept criteriu ei au adoptat verificabilitatea, luată ca proces doveditor bazat pe enunțurile de observație. Dar aceasta nu era decât o altă cale de a enunța vechiul criteriu al inductiviștilor: nu era nici o deosebire între inducție și verificare. După teoria mea, știința nu este inductivă, iar inducția e doar un mit." Reamintindu-

O a doua modificare a concepției vienezilor care ar fi putut să fie făcută sub influența lui Popper vizează condiția epistemologică a propozițiilor de experiență (propoziții protocol, propoziții de bază, propoziții test). În această privință un popperian ar putea să înceapă discuția prin a spune că, deși Popper este un empirist, empirismul său se deosebește punctual, dar într-un mod esențial, de cel al Cercului de la Viena. Istoria oficială a empirismului profesat de vienezii consemnează faptul că aceștia au pornit de la empirismul senzualist al lui Mach și Russell. Experiența, identificată reductiv cu percepția senzorială, era considerată baza cunoașterii. Cel mai bun exemplu în această privință îl reprezintă Carnap cu a sa *Der logische Aufbau der Welt* din 1928 în care încercă să constituie toate conceptele empirice din “experiențe elementare” pornind de la relația de asemănare. Toate enunțurile empirice urmau să fie transformate în enunțuri despre experiențe elementare. Astfel, analiza unei propoziții empirice, exprimată într-un limbaj fizical, despre un obiect corporal, cum ar fi “În mâna mea se află un creion”, constă din identificarea unei serii de senzații tactile, musculare, vizuale etc. În articolul *Über das Fundament der Erkenntnis*,³⁸ Moritz Schlick reia ideea că o propoziție de observație exprimă o experiență subiectivă actuală, fiind o simplă aserțiune despre ceea ce îi este dat cuiva în mod nemijlocit prin intermediul organelor sale de simț. O asemenea propoziție are forma “aici și acum, cutare și cutare”. Neurath și Carnap vor folosi expresia “propoziție protocol”, înțelegând printr-o asemenea propoziție mai degrabă un raport despre o aserțiune decât aserțiunea propriu-zisă. Schema unei propoziții protocol este următoarea: “La momentul t și locul s persoana P a perceput în cutare și cutare fel.” Acest mod specific al vienezilor de a concepe propozițiile protocol îi va face să fie vulnerabili la criticile ulterioare cu privire la ceea ce se va numi “mitul datului”.

Popper, deși este de acord cu noțiunea de bază empirică și cu ideea că “enunțurile de bază” sunt enunțuri singulare, realizează corecturi fundamentale. Astfel, el consideră că propozițiile de observație (sau propozițiile protocol) nu pot fi enunțuri de bază deoarece ele vorbesc numai despre experiențe subiective unice. Or, susține Popper, pentru a testa o

ne afirmația lui Carnap după care Popper încerca să pară altceva decât ceea ce era de fapt, putem spune, dacă luăm în considerare cele spuse de Popper spre finalul paragrafului citat aici, că Popper îi lua pe vienezii drept altceva decât ceea ce ei pretindeau că erau în realitate. Rezultă de un joc dublu, care oferă fiecărei părți avantajul de a își apăra poziția proprie.

³⁸ Vezi M. Schlick, *Über das Fundament der Erkenntnis*; în *Gesammelte Aufsätze*; ed. cit., p. 309 seq.

ipoteză sau o teorie este necesară cunoașterea unor fapte obiective. Dar, explică în continuare Popper, pentru a formula enunțuri despre asemenea fapte transcendem datul empiric prin folosirea conceptelor generale, ceea ce înseamnă că enunțurile de bază, întrucât relatează despre obiecte și evenimente din lumea externă, încorporează întotdeauna elemente teoretice sau, pentru a folosi o expresie ce a devenit uzuală, sunt "încărcate teoretic".³⁹ Aceasta înseamnă și că lumea externă nu poate fi construită logic din experiențe individuale, așa cum încearcă Carnap în *Der logische Aufbau der Welt*. În *Testability and Meaning*, Carnap renunță la ideea din *Aufbau*, devine mult mai moderat, și nu mai încearcă să definească termenii teoretici prin enunțuri empirice, dar continuă să susțină posibilitatea reducerii lor cu ajutorul propozițiilor de reducere. În discuțiile purtate cu R. Carnap pe această temă, Popper critica și acest ultim punct de vedere formulat de Carnap și susține că propozițiile test nu sunt enunțuri despre experiențe, așa cum continuau să le considere vienezii, ci enunțuri despre fapte, ceea ce ar permite o formulare coerentă a condiției intersubiectivității, condiție pe care însuși Schlick încercase să o formuleze. În cele din urma Carnap accepta procedura testării deductive propusă de Popper.⁴⁰ Concluzia intermediară a polemicii este la fel de clară pentru ambele părți: nu datul empiric reprezintă baza ultimă a validării cunoașterii, pentru că, așa cum am precizat mai sus, nu avem observații pure, orice observație fiind contaminată de teorie. După ce Popper și Carnap au discutat în cadrul întâlnirii din Tirol despre enunțurile de bază, Carnap a publicat în "Erkenntnis", nr. 3, 1933, înainte de apariția *Logicii cercetării*, o primă expunere a concepției lui Popper. Ulterior, într-o notă de subsol⁴¹ din *Logica cercetării*, Popper își exprima acordul față de

³⁹ Vezi Karl R. Popper, *Logica cercetării*; ed. cit., secțiunea 25.

⁴⁰ În "Erkenntnis", nr. 14, p. 223, Carnap recunoaște: "Posibilitatea acestei proceduri a apărut în discuțiile cu Karl Popper." Referitor la întâlnirea sa cu R. Carnap, Popper menționează: "Critica mea era îndreptată, în mare măsură, împotriva a două cărți ale lui Carnap, *Der logische Aufbau der Welt* [...] și *Schein probleme in der Philosophie*, precum și împotriva câtorva dintre articolele sale publicate în "Erkenntnis". Carnap a acceptat parțial această critică, deși, așa după cum s-a dovedit, simțea că am exagerat deosebirile dintre concepția mea și cea a Cercului de la Viena [...]" (*Conjecturi și infirmări*; ed. cit., p. 330) Într-adevăr, în recenzia din "Erkenntnis", nr. 5, 1935, făcută *Logicii cercetării*, la p. 293, Carnap scrie următoarele despre Popper: "Din cauza eforturilor sale de a-și caracteriza propria poziție în mod clar, el ajunge să exagereze deosebirile dintre concepția sa și cele care erau cel mai strâns înrudite cu a sa [...]" Într-adevăr, el este foarte apropiat de punctul de vedere al Cercului de la Viena. În expunerea sa deosebiri apar mult mai mari decât sunt în realitate."

⁴¹ *Logica cercetării*, paragraful 29, nota 1, p. 131 în ediția citată.

expunerea făcută de Carnap, dar nu uita să atragă atenția asupra câtorva dezacorduri punctuale. Astfel, Popper nu este de acord cu “sugestia [...] că enunțurile de bază (numite de Carnap *propoziții protocol*) constituie temelia pe care este construită știința; observația [...] că un enunț protocol poate fi confirmat *cu un anumit grad de certitudine*, remarcă faptul că enunțurile despre percepții sunt *verigi cu drepturi egale ale lanțului* și că la ele facem apel în cazurile critice.” Pe scurt, controversa vizează condiția epistemică a entităților care constituie baza empirică a științei, ceea ce dă polemicii caracterul unei dispute interne unui program filosofic. Nici răspunsul lui Popper la remarca lui Carnap cu privire la utilitatea excepțională a enunțurilor despre percepții în cazuri critice nu ne situează în altă dimensiune polemică: Popper ține să precizeze doar că “ne vom opri la enunțuri care pot fi testate ușor și nu, cum recomandă Carnap, la enunțurile protocol”.⁴²

Și problema certitudinii enunțurilor care constituie baza empirică a științei a reprezentat un alt aspect important al polemicii dintre Popper și Cercul de la Viena. În această privință părerile au fost inițial diferite în mod radical, apoi, după câteva deliberări și oscilații în interiorul Cercului, s-a realizat o apropiere de punctul de vedere popperian. Vienezii au însă opinii diferite față de rolul lui Popper în această chestiune. Dacă Victor Kraft ar fi tentat să fie de acord că Popper a avut o influență decisivă în reconsiderarea problemei certitudinii, Neurath ar spune că el însuși a susținut de la bun început un punct de vedere asemănător cu cel pe care îl va apăra Popper mai târziu. Să luăm în considerare faptele. Schlick vorbea inițial despre certitudinea absolută a propozițiilor de observație.⁴³ După Schlick, singura problema este doar ca propoziția să descrie corect experiența, pentru ca, altfel, cel ce are o experiență știe ce experiență are.⁴⁴ În opoziție cu punctul de vedere inițial al lui Schlick, Neurath consideră că propozițiile protocol,

⁴² *Logica cercetării; ed. cit.*, p. 132.

⁴³ Vezi M. Schlick, *Über das Fundament der Erkenntnis*; în *Gesammelte Aufsätze; ed. cit.*, p. 309 seq.

⁴⁴ Într-un comentariu târziu, Herbert Feigl sugerează că Schlick teoretiză o distincție formulată de Rissell între *knowledge by acquaintance* și *knowledge by description*. Schlick era însă de părere că termenul său “Erleben” nu are un echivalent exact în englezescul “acquaintance”. Vezi H. Feigl, *Moritz Schlick, a Memoir*; în E.T. Gadol (ed.), *Rationality and Science*; Springer Verlag, Wien, 1982, p. 65. De asemenea, pentru o descriere a disputei ce a urmat în interiorul Cercului vezi și Rudolf Stranzinger, *Moritz Schlick's Fundamental Propositions*, în același volum, pp. 160-170.

asemenea oricăror alte propoziții, pot fi corectate.⁴⁵ Carnap ezită să își afirme o opțiune și pendulează între cele două puncte de vedere. Popper susține de la bun început teza relativității enunțurilor de bază. După Popper, aceste enunțuri sunt ipotetice întrucât sunt enunțuri despre fapte obiective și includ teorii. Nu există un fundament absolut al cunoașterii, nu există enunțuri indubitabil adevărate. În ultima instanță, orice enunț de bază poate fi testat cu ajutorul altor enunțuri de bază care pot fi deduse din el cu ajutorul unei teorii.⁴⁶ Carnap face bilanțul discuției:⁴⁷ “Chiar și în pozitivism avem o rămășiță a absolutismului idealist; în pozitivismul logic al Cercului nostru – în scrierile lui Wittgenstein, Schlick, Carnap, publicate până acum – este presupusă o forma rafinată a unui absolutism al propozițiilor fundamentale (propoziții elementare, propoziții atomice). Neurath a fost primul care s-a ridicat decisiv împotriva acestui absolutism prin respingerea caracterului irevocabil al propozițiilor protocol. Având alt punct de pornire, Popper mai face un pas înainte prin metoda sa a testării: nu există un asemenea lucru precum propozițiile ultime; prin urmare, sistemul său reprezintă cea mai radicală depășire a acestui gen de absolutism.” Popper a reacționat cu satisfacție la aceasta recunoaștere de către Carnap a importanței punctului său de vedere, dar consideră că teoria sa despre propozițiile de bază este apropiată mai degrabă de filosofia critică a lui Kant decât de pozitivism, deoarece pozitivismul întemeiază știința pe *trăiri perceptive* sau pe *enunțuri protocol*, ignorând astfel că relația logică dintre enunțuri este de cu totul altă natură decât aceea dintre enunțuri și trăiri senzoriale. De fapt, susține Popper, pozitivismul încearcă să nu țină seama de această distincție. Teoria enunțurilor protocol n-ar fi altceva decât o încercare de a include trăirile senzoriale în sistemul enunțurilor științifice obiective.⁴⁸

În concluzie, membrii Cercului de la Viena și Popper au încercat să răspundă aceluiași probleme privind fundamentul cunoașterii empirice și formularea unui criteriu de delimitare a științei de alte activități care au pretenția că produc cunoaștere. În acest sens, ei s-au aflat în disputa pe o bază comună. Popper a criticat unele dintre tezele tari ale Cercului de la Viena, iar această confruntare a dus, în mod indiscutabil, la asimilarea unora

⁴⁵ Neurath își expune punctul de vedere în articolul *Protokollsätze*, publicat în “*Erkenntnis*”, nr. 3, 1933, apoi supune criticii punctul de vedere al lui Schlick în *Radikaler Physikalismus und ‘Wirkliche Welt’*, apărut tot în “*Erkenntnis*”, nr. 4, 1934.

⁴⁶ Textul în care Popper expune acest punct de vedere este secțiunea 29 din *Logica cercetării*.

⁴⁷ Vezi “*Erkenntnis*”, nr. 3, 1933, p. 228.

⁴⁸ Vezi *Logica cercetării*, secțiunea 29, nota 3, pp. 132-133.

dintre rezultatele sale de către o parte a Cercului. Între altele, se poate argumenta că ideile lui Popper au influențat în mod decisiv evoluția intelectuală a lui Carnap cel puțin în raport cu teza verifiționistă.⁴⁹ Așadar, evoluția Cercului s-a datorat lui Popper într-o anumită măsură. Totuși, nu se poate susține că Popper l-ar fi înlocuit pe Wittgenstein sub aspectul influenței exercitate asupra Cercului, în sensul că așa cum *Tractatus*-ul a influențat decisiv conturarea temelor de dezbateri, criticile lui Popper ar fi dus la o reviziune drastică a concepției generale inițiale despre cunoaștere a vienezilor.⁵⁰ Așa că, pentru a prelua modul de a vorbi al lui Popper referitor la eșecul programului reduționist al Cercului de la Viena, am putea spune că nimeni nu a făcut nici o crimă, ci că pozitivismul logic a murit de moarte bună, măcinat din interior de boli incurabile.

⁴⁹ Vezi, de exemplu, Ramon Cirera, *Carnap and the Vienna Circle*; Rodopi, Amsterdam, 1994.

⁵⁰ Această teză tare este susținută chiar de un membru al Cercului, V. Kraft, în *Popper and the Vienna Circle*; ed. cit., p. 200.